

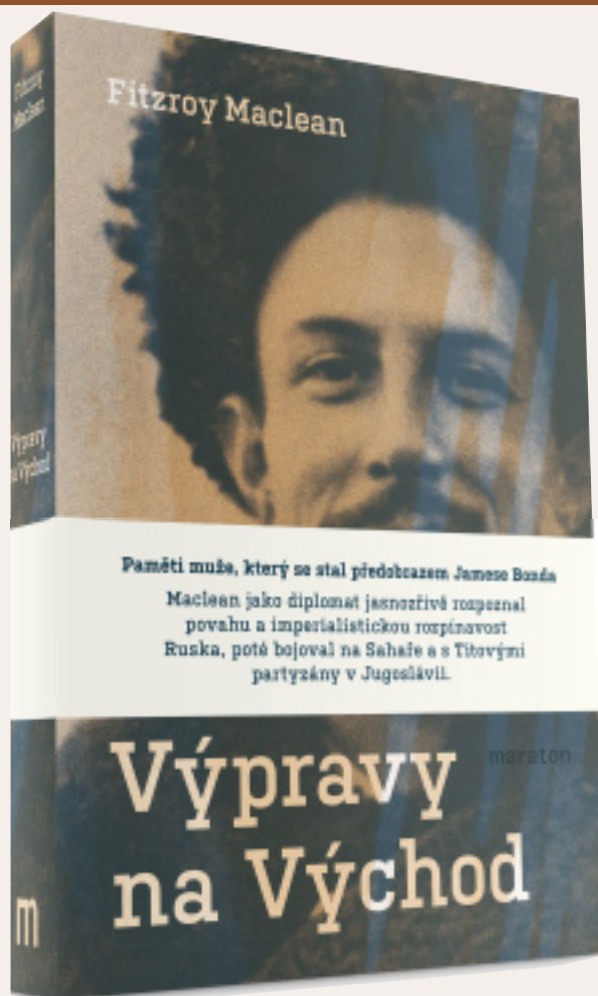

Fitzroy Maclean VÝPRAVY NA VÝCHOD

Poprvé česky vychází proslulé svědectví sira Fitzroye Macleana o jeho diplomatickém a vojenském působení mezi lety 1937–1945. Macleanovo dobrodružné vyprávění, podané s nezaměnitelným vtipem a osobním šarmem, posloužilo jako jeden ze vzorů pro Flemingovu sérii románů o Jamesi Bondovi.

První část se odehrává v Sovětském svazu v letech 1937–1939, kdy je Maclean na diplomatické misi v Moskvě a za značného rizika cestuje po odlehlých částech Ruska a Střední Asie nebo pozorně sleduje stalinské monstrprocesy. Druhá líčí jeho válečné působení v pouštním komandu v severní Africe, kde bojuje proti Rommelově armádě. Třetí část mapuje roky 1943–1945, kdy byl Churchilllem pověřen vedením výsadku, který měl podporovat a koordinovat Titovy partyzány v Bosně a Srbsku. Maclean s Titem navázal přátelský vztah a věnuje hodně prostoru právě Titově osobě a peripetiím jeho vztahu se Spojenci – účastní se i zásadních jednání a mírových dohod.

Macleanovy paměti jsou žánrově mnohostranné – mají charakter poutavého cestopisu, dobrodružného válečného románu i pronikavých geopolitických esejů. Přinášejí zásadní svědectví o stalinismu, bojích druhé světové války, o Titovi a tehdejší situaci na Balkáně.

Přeložil Pavel Pokorný

Brožovaná, 424 stran, 498 Kč, ISBN: 978-80-88411-06-2, EAN: 9788088411062

Zakoupit můžete zde

<https://www.emaraton.cz/vypravy-na-vychod/>

Ukázka z knihy a více o autorovi na dalších stránkách

www.emaraton.cz

Kdo byl sir Fitzroy Maclean?

Narodil se v roce 1911 v Káhiře v Egyptě Charlesi Macleanovi, majorovi britské armády, a Gladys Royle Maclean, vyrůstal ve Skotsku, Indii a Itálii a navštěvoval Eton (1924–28), University of Marburg (1929) a Kings' College, Cambridge (1929–32). V roce 1934 nastoupil na ministerstvo zahraničí a byl nejprve vyslán do Paříže

a v roce 1937 do Moskvy, kde působil jako třetí tajemník na britském velvyslanectví. V roce 1938 vrcholily Stalinovy čistky a Maclean byl přítomen státnímu procesu s Nikolajem Bucharinem. Podnikl také cesty do odlehlých oblastí Sovětského svazu a částí Střední Asie, kam se dostalo jen málo cizinců.

Během druhé světové války byl Maclean, který pracoval jako armádní důstojník a krycí britský agent, vybrán spolu s několika dalšími krajany premiérem Winstonem Churchillem pro spojeneckou operaci zaměřenou na partyzánské jednotky v hornaté oblasti Jugoslávie. „Pan Fitzroy Maclean, poslanec, je muž odvážného charakteru, s výcvikem na ministerstvu zahraničí. Má odjet do Jugoslávie a pracovat s Titem. Chceme odvážného velvyslance – vůdce, který bude mít u partyzánů respekt,” uvedl Churchill.

Maclean, jehož současníci popisovali jako vysokou, pohlednou, impozantní a energickou postavu, seskočil padákem do Jugoslávie v létě 1943, když byla ještě okupována Němci. Navázal spolupráci s Titem a byla mu připisována významná role v rozhodnutí Winstona Churchilla podpořit Tita místo Draži Mihajloviće.

Rodina Fitzroye Macleana

Když Maclean popisoval dobu strávenou s Titem a jugoslávským partyzánským hnutím, jednou řekl: „Některým lidem se můj život může zdát jako jedna dlouhá dobrodružná dovolená, vyhazování pevností do povětří v poušti, tajné seskakování padákem do center partyzánských válek, pronikání do zakázaných měst hluboko za uzavřenými hranicemi.” Později napsal dvě biografie o Titovi, v nichž je jeho obdiv k jugoslávskému válečnému vůdci a pozdějšímu prezidentovi zcela evidentní, stejně jako jeho obdiv k lidu Jugoslávie a zvláště k Chorvatům.

Na konci války se Maclean vrátil do Británie, kde mnoho let působil jako konzervativním člen parlamentu. Hodně cestoval a napsal množství knih. Jeho autobiografie, *Eastern Approaches* (Výpravy na Východ), publikovaná v roce 1949, popisuje cesty po Střední Asii a Sovětském svazu během 30. let a jeho válečná dobrodružství v Jugoslávii během druhé světové války.

Jeho přátelství s Titem pokračovalo po celý jeho život a až do prezidentovy smrti v roce 1980. Když na začátku 90. let vypukla v Jugoslávii válka, Maclean a jeho žena Veronica byli na návštěvě rodiny ve Skotsku. Zarmoucení a rozrušení podnikli jednu z prvních charitativních misí do válkou zničené Jugoslávie a řídili nákladák se zdravotnickým materiálem přes Bosnu na jejich milovaný ostrov Korčula, který Fitzroy pomáhal s Titem během druhé světové války osvobodit a kde Macleanové stále vlastnili majetek. Bylo mu tehdy 81 let a byl stále galantním odvážným mužem.

Po Macleanově smrti odkázal jeho syn Charles univerzitě University of Virginia soukromé dokumenty a korespondenci mezi otcem, prezidentem Titem a dalšími světovými hodnostáři. Mezi zajímavější a ku-

rióznější artefakty v souborech patří dopisy z války v 90. letech 20. století lordu Davidu Owenovi a akademikovi Stevanu Dedijerovi s naléhavými žádostmi o pomoc pro nemocnici na ostrově Korčula.

Sir Fitzroy Maclean zemřel v roce 1996 ve věku 85 let při návštěvě přátel v Hertfordu v Anglii. V té době žil v Strachur House, rodovém domě rodiny Macleanových ve skotském hrabství Argyll. Jeho manželka Veronica ho přežila o dalších devět let a zemřela na začátku roku 2005 ve věku 84 let.

Za zrcadlem

Celý následující den jsme drkotali skrz Evropu. Nejprve přes severní Německo s jeho plochými, uspořádanými poli a úhlednými vesnicemi. Upravené ženy s plavovlasými dětmi na nástupištích, šedo zelené uniformy vojáků Reichswehru, servírovací stolky s pivem a uzenkami. Na hranicích jsem ukázal laissez-passer, propustku vydanou hrabětem Welczeckem, německým velvyslancem v Paříži. „Heil Hitler!“ stálo tam. „Heil Hitler!“ vyštěkl pohraničnick v šedé uniformě, pozdravil vztyčenou pravicí a doklad mi vrátil. Než jsme dojeli do Polska, už se setmělo, a Varšavu jsem viděl jen jako vír světél.

Těsně před půlnocí jsme za sebou zanechali poslední polské

nádraží a opět jsme se ponořili do temných borových lesů. Po obou stranách tratě se vysoko vršil sníh a bílá pokrývka se matně rozprostírala pod stromy. Náhle jsem oknem spatřil, že se blížíme k vysokému plotu z ostnatého drátu zalitému světlem a v rozestupech přerušovanému strážními věžemi, z nichž vyčnívaly kulometry. Vlák zpomalil a pak projel vysokým dřevěným obloukem s velkou pěticípou rudou hvězdou. Byli jsme v Rusku.

Do vlaku nastoupili vojáci v čepicích s ostře zelenými štítky zdobenými rudou hvězdou, srpem a kladivem a v dlouhých šedých zimních sahájících skoro až na paty jejich holínek a o pár chvil později jsme přisupěli do pohraničního nádraží Něgoreloje.

Tady bylo třeba přesehnout do jiného vlaku. Venku na nástupišti byl takový mráz, až mi to vyrazilo dech. Pak jsme se nahmuli do přetopené celnice. Pěkný velký, světlý pokoj zdobily fresky znázorňující scény ze sovětského života. Po stěnách se valilo procesí nadpřirozeně šťastných a blahobytných vojáků, venkovanů, dělníků, starců, žen a dětí, sklízeli úrodu, řídili traktory, stavěli domy a obsluhovali

velké a složité stroje. Kolem celé místnosti se v pultuctu jazyků vinuly asi třicet centimetrů vysokým zlatým písmem výzvy pracujícím celého světa, aby se spojili. V rozích stály květináče obalené růžovým krepovým papírem a v nich rostly aspidistry. A tehdy jsem si prvně všiml toho pachu – pachu, který měl po příštích dva a půl roku tvořit nevyhnutelnou součást mého života. Nepodobalo se to ničemu, co jsem kdy předtím cítil, bylo to složené aroma sestávající z různých pachových přísad, nerozpletitelně prolnutých dohromady. Jak jsem věděl od cestovatelů po carské Rusi, odjakživa existoval starý ruský pach složený z vůně černého chleba, ovčí kůže, vodky a nemyté človehčiny. Teď se k nim připojily modernější pachy benzínu a dezinfekce a neodbytná, nasládlá vůně sovětského mýdla. Výsledný poněkud zatuchlý pach prostupuje celou zemi, proniká do každého koutu a pukliny od Kremle po nezapadlejší hotel na Sibiři. Poté, co jsem Rusko opustil, jsem jej ještě párkrát vnímal, neboť si jej zřejmě Rusové dost často berou s sebou do ciziny. Pokaždé mi – s magickou mocí vyvolávat vzpomínky, již pachy vládnu – překvapivě živě připomněl ony roky.

Měl jsem laissez-passer a celní formality netrvaly dlouho. Opatrně jsem na celníkovi, který prohlížel můj kufr, vyzkoušel ruštinu, již jsem se naučil v pařížských nočních podnicích, a shledal jsem, že jí rozumí. A nejen to, dokázal jsem rozumět tomu, co mi odpověděl, i když některé jeho výrazy, obzvláště ty spadající do sovětského úřednického žargonu, byly pro mě nové. Shromáždilo se kolem nás pár dalších celníků a pohraničnicků, aby sledovali div, že cizinec zvládá pronést byt jen pár slov rusky. Byli docela mladí, měli plavé vlasy, vysoké lícní kosti a poněkud ploché slovanské obličejce. Zanedlouho jsme se všichni smáli a žertovali, jako bychom se znali už léta. Přešla hodina a v podstatě se nic nedělo; pak minula další, během které pomalu přenášeli zavazadla do moskevského vlaku. Když jsem pohlédl na hodiny, zjistil jsem, že je stále půlnoc, lépe řečeno, že je ještě jednou půlnoc – neboť při překročení hranice jsme získali (nebo ztratili?) dvě hodiny.

Konečně jsme nastoupili do vlaku. Dostal jsem spací kupé jen pro sebe. Nebylo nepodobné obyčejnému evropskému wagonu, jen vyšší a větší a zdobnější, s jistou edvardovskou pompou. Na mosazné destičce jsem se dočetl letopočet, kdy bylo vytvořeno: 1903. I průvodčí, starý pán s pergamenově žlutou kůží a dlouhým povislým knírem, byl předrevoluční ročník a řekl mi, že své povolání vykonával už za cara. Roztřesenýma rukama mi

přinesl čisté povlečení, sklenku vodky, talířek kaviáru, trochu černého chleba a sklenici slabého sladkého čaje s citronem. Zanedlouho lokomotiva zdlouha zavyla jako vlk a vyrazili jsme pravidelným tempem pětadvaceti kilometrů za hodinu přes rovnou zasněženou pláň směrem na Minsk a Moskvu. Za pár minut jsem ležel na lůžku a spal.

Časně zrána jsme dorazili do Moskvy. Vládla tam ponurá a

krutá zima. Sníh pod nohama byl udupaný na tvrdý šedý led. Na nádraží na mne čekal Dan Lascelles, první tajemník. Měl za sebou osmnáct měsíců pobytu v Rusku a řekl mi, že mu to připadá hrozně depresivní.

Cestou z nádraží jsme projížděli kolem vysokých moderních budov, ulicemi řinčely tramvaje. Pohled do vedlejších ulic mi odhalil dlažbu, bláto a polorozpadlé dřevěné chatrče. Všude stály budovy a obytné domy v různých stadiích stavby či demolice, některé napůl hotové, jiné napůl stržené. Na chodnicích se mačkaly davy lidí. Většinou měli bledé tváře a fádní oblečení. Snad každá druhá žena vypadala jako těhotná.

Najednou jsme projížděli přes rozlehlé prostranství Rudého náměstí. Sněžilo. Nad Kremlem se třepotala krvavě rudá vlajka nasvícená světlometem, zatímco kolem bylo přišišří. Pod vysokou rudou zdí stálo masivní Leninovo mauzoleum z tmavorudé žuly a u něj drželi hlídku dva strážníci nehybní jako sochy. Ve sněhu se ke vchodu vinula dlouhá fronta: lidé z města v tmavých ošumělých šatech, venkovanky s šátky na hlavách, rolníci v plstěných válenkách a Asiáté v ohromných kožešinových čepicích, turbanech a pestře pruhovaných šatech.

Zastavili jsme a vystoupili z auta. Jako cizince nás okamžitě postrčili do čela fronty. Pak jsme se nechali unášet davem kolem strážní s nasazenými bajonety do nízkého klenutého vchodu a po schodech dolů. Uvnitř se tlumené světlo skrytých žárovek odráželo od leštěného rudého čediče a těžkého bronzu. U paty schodiště jsme prošli vchodem do vnitřní síně. Lenin ležel ve skleněné rakvi, mumifikovaný,

s hlavou na plochem polštářku, spodní část těla zahalenou v rozedraném praporu; ze stropu visely další prapory, bojové zástavy revoluce; kolem skleněné rakve stáli stráž další vojáci. Tady bylo víc světla. Jak jsme postupovali k tělu, řadili nás do zástupu. Chvilku jsme shlíželi na mrtvolu: zažloutlá kůže napnutá na vysokých lícních kostech a klenutém čele; široký nos; špičatá, přesně zastřižená bradka mířící vzhůru; výraz nezřetelného, nevyzpytatelného pobavení. „Postupujte,“ pobízela stráž dohlížející na oddaný, povolný dav, který nás vynesl dál a nahoru na denní světlo, pod širé nebe.

Naproti nám stál na druhém konci náměstí chrám Vasila Blaženého, trs pestrobarevných, fantasticky zkroucených cibulovitých kupolí, z něhož teď bylo ateistické muzeum. Nastoupili jsme do vozu, přešli přes zamrzlou řeku Moskvu a za pár chvil jsme projížděli branou ambasády, rozlehlé zdobné

Tbudovy světle žluté barvy, která dříve patřila cukrovarnickému milionáři.

Za řekou se před námi rozprostíral Kreml, město ve městě. Celý jej obklopovaly hradby z vybledlých narůžovělých cihel přerušované strážními věžemi. Za hradbami se zvedaly věže, kupole a vížky kostelů a paláců, jejich bledé zdi a zlaté báně zářily proti olověnému pozadí temného nebe plného těžkých mraků věstících další sněžení. Před našimi zraky se ze střechy jednoho z paláců zvedlo hejno šedých vran vyplašených nějakým hlukem, nemotorně obletělo dokola a znovu posedalo.

Mezi námi a Kremlem ležela bílá zamrzlá řeka. Poblíž zavřískala tovární siréna a někde po proudu syčelo a dunělo beranidlo. Pach Ruska, linoucí se z města za řekou, byl silnější než kdy jindy. Později jsem navštívil Leningrad, „okno do Evropy“ Petra Velikého s jeho smutnou klasickou krásou a symetrickými řadami sešlých barokních paláců zrcadlících se v klidné, zelené vodě kanálů. Ten měl západní vzhled.

Ale tohle, ten zvláštní barbarský slepenec tvarů, stylů a barev, to bylo jistě už více než z poloviny asijské.

Příští den jsem začal pracovat v kanceláři, pročítal jsem si spisy, studoval výroční zprávy a se svou postupně se zlepšující znalostí ruštiny jsem se pracně prodíral bombastickými články sovětských novin.

V Paříži jsme spoustu informací týkajících se politické situace získávali od společenských kontaktů s lidmi, kterých se přímo týkala, od francouzských politiků, žurnalistů, státních úředníků a jiných veřejných osobností. Jako tajemník velvyslanectví jsem měl za povinnost stýkat se s lidmi nejrůznějších druhů a názorů od krajní pravice ke krajní levici. Největší potěšení – jako všichni Francouzi – měli z toho, že mohou vykládat někomu své názory na politickou situaci. Jediná potíž byla rozhodnout, čí názory má cenu poslouchat.

V Moskvě to bylo zcela jiné. Kromě rutinního, striktně formálního styku s několika vyděšenými úředníky lidového komisariátu zahraničních věcí, kteří svým přístupem dávali jasně najevo, že s námi pokud možno nechtějí nic mít, jsme s Rusy neměli prakticky žádný kontakt. Pro sovětské občany bylo totiž velmi nebezpečné, aby se byť i jen v rámci svých úředních povinností jakkoliv stýkali s cizinci, protože kdokoliv tak činil, nutně musel dříve či později upoutat pozornost jisté všudypřítomné organizace, lidového komisariátu vnitřních záležitostí, NKVD.

Zprvu platila jistá výjimka pro členy divadelních profesí, herce, herečky a baletky. Několika takovým orgány umožnily rozvíjet styky se zahraničními diplomaty, nebo jim to z nějakých důvodů dokonce i doporučily. Během prvních týdnů po příjezdu jsem se účastnil několika večírků pořádaných mladšími, nezadanými členy diplomatických sborů, kam přišli i někteří méně významní herci či baletky. Ale tyto styky nevyhnutelně kalilo vědomí, že ta okouzující mladá dáma, se kterou tak přátelsky konverzujete, bude za pár hodin sepisovat hlášení o všem, co jste jí řekli, případně bude při troše smůly už zatčena a na cestě na Sibiř. Občas nás někdo s typickou ruskou pohostinností a lehkomyslností vůči možným následkům pozval k sobě domů, do dusné malé ložnice, kde obvykle kvůli nedostatku bytů žili kromě celé rodiny ještě i cizí lidé. V takových situacích jsme přijímali složitá bezpečnostní opatření. Veškeré telefonické přípravy

probíhaly z veřejných telefonních budek, zvolili jsme den, kdy budou méně spolehliví hostitelovi spolubydlíci pravděpodobně pryč, auto jsme zaparkovali o pár ulic dál. Pravděpodobně, ba jistě, o tom orgány věděly, ale bylo by nemoudré zbytečně upozorňovat na to, že se něco chystá, a vzbuzovat tak pozornost houfů amatérských špiónů a informátorů.

Jakmile ale jednou večírek odstartoval a začala téct vodka, všechny tyto obtíže byly rychle zapomenuty; zpívaly se písničky, tekly slzy, zaznívaly připitky, prázdné sklenice se rozbíjely o zeď, ze sousedních pokojů přicházeli stále noví přátelé, aby se připojili k zábavě, slovanský šarm a družnost se projevovaly ve všech ohledech.

Obyčejní Rusové se sice kontaktu s cizinci vyhýbali, ale jistě to neznamenalo, že by se s nimi nechtěli stýkat. Kdyby si mohli žít po svém, jejich život by byl jedna dlouhá pitka. Ale zanedlouho i tyto vzácné exkurze do sovětské společnosti ustaly. Vývoj událostí způsobil, že i těch pár Rusů, které jsme znali, se nám začalo vyhýbat, jako bychom byli malomocní.

Pár měsíců po mém příjezdu zavolal jednoho rána představitel komisariátu zahraničních věcí, aby mi oznámil zdánlivě nevinnou zprávu: na poslední chvíli došlo ke změně složení sovětské delegace, která bude přihlížet korunovaci krále Jiřího VI.

Maršál Tučačevskij, velitel sovětského generálního štábu a zástupce komisaře pro obranu, se prý vážně nachladil a nebude schopen cesty do Anglie.

Nijak jsme nad tím nehloubali, ale pár dnů nato jsme se v novinách dočetli, že maršála přeložili z pozice zástupce lidového komisaře pro obranu na relativně nedůležitý post. To nachlazení mělo očividně na jeho vojenskou kariéru neblahý vliv.

Potom už to šlo rychle. Napřed uveřejnili stručné komuniké, že Tučačevského a asi půl tuctu dalších maršálů a generálů Rudé armády obvinili z velezrady, čeká je soud a hrozí jim poprava. Druhé komuniké oznámilo, že se plně přiznali ke svým zločinům a byli odsouzeni k smrti. Třetí přineslo zprávu o jejich popravě. Dokonce i sovětská veřejnost, již odolná vůči podobným šokům, to přijala s ohromením.

Ještě před několika dny byli ti muži vyzdvihováni jako hrdinové, jako vzory všech vojenských i občanských ctností. Jejich portréty v nadživotní velikosti stále ještě bylo možné spatřit veřejně vystavené všude po Moskvě vedle těch Stalinových a členů politbyra. Nyní je museli chvatně a nenápadně odstranit.

Na této takzvané „likvidaci“ veřejných osobností nebylo nic nového. Už několik let potkával tento osud politiky i jiné lidi. Označovali je cejchem „trockistů“, „sabotérů“, „fašistických špiónů“, „diverzantů“ a podobně; někteří zmizeli po veřejném procesu, jiní následkem něčeho, co se bralo jako administrativní opatření.

Ale tempo té takzvané „čistky“ se nyní změnilo. To, že velkou část nejvyššího vojenského velení bez jakéhokoliv varování zčistajasna popravili jako zrádce, se ukázalo být signálem pro masovou likvidaci nebývalého rozsahu, pro vládu teroru, jaká neměla od revoluce obdoby. Čistka postupně nabrala na síle a prohnala se jako smršť armádou, námořnictvem, letectvem, vládou, státní správou, inteligencí, průmyslem, dokonce i řadami samotné obávané tajné policie. Nikdo nebyl v bezpečí...